

Osallisuus

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Meidän kunnassa jokainen lapsi on tärkeä

Suomessa on miljoona kuntalaista, jotka eivät ikänsä takia vielä pääse äänestämään. Sinun tehtäväsi on varmistaa, että he tulevat kuulluiksi ja pääsevät vaikuttamaan. Jokaisen lapsen ja nuoren osallisuus on keskeinen oikeus, mutta myös väline rakentaa yhä elinvoimaisempaa kuntaa.

Lapsen näkemyksiä kuullaan aktiivisesti

Osallisena jokainen lapsi tulee huomatuksi, hyväksytyksi ja arvostetuksi omana itsenään. Hän saa mahdollisuuksia saada tietoa, toimia ja vaikuttaa. Lapsen mielipiteillä, näkemyksillä ja ideoilla on merkitystä. Osallisuus on keskeinen oikeus lapselle, koska ilman osallisuutta lapsi ei kehity. Osallisuus oikeus on itseisarvoinen eli sillä on merkitys riippumatta sen vaikutuksista. Osallisuus on myös väline rakentaa vahvempaa ja yhä toimivampaa yhteiskuntaa.

Lasten ja nuorten osallisuus edellyttää, että yhteisö näkee alaikäiset jäsenensä toimijoina: näkemyksiä ja kokemuksia omaavina kuntalaisina ja kansalaisina. Lapsiystävällinen kunta tukee järjestelmällisesti ja jatkuvasti lasten mahdollisuuksia vaikuttaa sekä omaan elämäänsä ja lähiympäristöönsä että yhteiskuntaan laajemminkin.

Osallisuus ei ole kertaluonteinen kuuleminen jonkin prosessin jossain vaiheessa, ei myöskään satunnainen, muodollinen tai sinne päin -tyyliin toteutettu pakkopulla.

Osallisuus on jatkuva asenne ja lapsiystävällisen kunnan "elämäntapa".

Se ei tule koskaan valmiiksi.

Yhteisö, jossa kaikki ovat osallisia eikä kukaan ole ulkopuolinen, on vahva ja toimiva. Ulkopuolisuus ja syrjäytyminen heikentävät yksilön toimintamahdollisuuksia ja tuottavat hänelle alakuloa ja pahimmillaan vihaa koko yhteiskuntaa kohtaan. Osallisuus sitä vastoin on hyvän elämän rakennusaine sekä yksilölle että yhteisölle.

Osallisuus on lapsen oikeus. Sen perusta on sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa että Suomen lainsäädännössä, eikä osallisuudelle ole alaikärajaa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla toteaa, että lapsella on oltava oikeus ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa ja hänen mielipiteensä on otettava huomioon ikä- ja kehitystason mukaisesti. Perustuslain mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Osallisuudelle olennaisista asioista säädetään lisäksi esimerkiksi perusopetuslaissa, nuorisolaissa, kuntalaissa ja lastensuojelulaissa.

Miten kunta mahdollistaa lasten ja nuorten osallisuuden

Suomen kunnissa on miljoona kuntalaista, jotka eivät ikänsä takia vielä pääse äänestämään. Miten varmistamme, että heidän näkemyksensä tulevat kuulluiksi ja että niillä on vaikutusta?

Kunnan palveluissa ja päätöksenteossa on suuri määrä asioita, jotka vaikuttavat lapsiin suoraan tai välillisesti. Millainen on kouluverkko, millaiset koulumatkat? Miten opetus järjestetään? Millainen kirjasto rakennetaan? Miten keskustan uudesta kävelykadusta tulisi myös nuorille mukava ympäristö?

Entä millaisia työajanjoustoja kunnan alueella toimivat työnantajat tarjoavat vanhemmille? Miten kunnan budjetti rakennetaan? Miten aikuisille suunnatut, esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalvelut toimivat ja miten niissä otetaan huomioon asiakkaiden perhetilanteet?

Ja ennen kaikkea; mitkä aiheet ovat kunnassanne lapsille itselleen tärkeitä? Miten he pystyvät vaikuttamaan näihin asioihin?

Osallisuus voi tarkoittaa yksittäisen lapsen tai nuoren kuulemistä häntä koskevassa asiassa. Yhtä lailla se voi tarkoittaa päiväkotikäisten ottamista mukaan kirjaston lastenosaston suunnitteluun. Osallisuutta on alakoululaisten kanssa toteutettava kaupunkitapahtuma tai nuorten rohkaiseminen omaan yhdistystoimintaan ja muuhun kansalaisaktiivisuuteen.

Lasten ja nuorten osallisuus omissa arjen yhteisöissään ja elinympäristöissään on yhtä lailla keskeistä, ja sitä tulee tukea ja edistää aktiivisesti.

Osallisuus on lapsen ja nuoren oikeus, mutta sen toteutuminen edellyttää aikuisilta aktiivista asennetta ja konkreettisia tekoja.

Osallisuuden toteutuminen käytännössä edellyttää kokonaisvaltaista, myönteistä suhtautumista lapsiin ja heidän näkemystensä kunnioittamista kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen edellyttää niin tietoa, menetelmiä kuin resurssejakin.

Tämän työn tuloksista hyötyvät kaikki. Osallisuus on vuodesta ja sukupolvesta toiseen jatkuvaa kasvua yhteisöjen jäseniksi.

Tässä osiossa kerrotaan, miten kunta mahdollistaa lasten ja nuorten täyden osallisuuden.

KYSYMYS

Mikä näistä lasten osallisuuden osa-alueista näkyy vahvimmin tällä hetkellä teidän kunnassanne?

1. Kuulluksi tuleminen arjessa
2. Poliittinen vaikuttaminen
3. Voimaantuminen ja demokratiakasvatus
4. Kasvu yhteisön jäseneksi ja yhteisöllisyys

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 2

Osallinen saa otteen omasta ja yhteistön elämästä

Osallisuutta on se, että lapsi tulee kuulluksi omissa asioissaan, mutta myös se, että lapset ryhminä pääsevät ääneen, toimimaan ja vaikuttamaan. Osallisuutta on myös oivallus siitä, että jokainen on tärkeä ja merkityksellinen yhteisönsä jäsen.

Kuuleminen koskee sekä yksilöä että ryhmiä

Osallisuudessa tulee erottaa toisistaan **yksittäisen lapsen oikeus tulla kuulluksi** häntä koskevissa asioissa sekä **lapsiryhmien oikeus tulla kuulluksi**. Lapsiryhmillä voidaan tarkoittaa monenlaisia ryhmiä, kuten koululuokkaa, vammaisia lapsia tai vaikkapa samalla asuinalueella asuvia lapsia. Suomessa osallisuutta tukeva hallintokulttuuri on perinteisesti rakentunut edustuksellisten ryhmien, kuten lasten parlamenttien, oppilaskuntien tai nuorisovaltuustojen toimintaan. Yksilön kuulemiseen liittyvän osaamisen kehittäminen onkin yksi tärkeä kehittämisen kohde monessa kunnassa.

Osallisuudella viitataan **poliittisiin** ulottuvuuksiin eli lapsen mahdollisuuksiin osallistua päätöksentekoon, vaikuttaa ja saada aikaan muutoksia. **Yhteiskunnallinen** osallisuus liittyy esimerkiksi palvelujen kehittämiseen.

Osallisuudella on myös sosiaalinen ulottuvuus eli kuuluminen, jäsenyys ja yhteisöllisyys.

Mihin kaikkien osallisuus vaikuttaa?

Osallisuus on lakisääteinen velvoite, josta on huolehdittava. Lisäksi osallisuuden toteutumisesta koituu helposti havaittavaa hyötyä kaikille.

- **Lapsi kasvaa ja kehittyy yhteiskunnan osaavaksi, välittäväksi ja vastuuntuntoiseksi jäseneksi.** Osallisuus ei synny itsestään, vaan yhteisön täytyy kasvattaa siihen. Jotta uusi sukupolvi voi ottaa maailman haltuun, tarvitaan ymmärrystä ja oppia päätöksenteosta, vaikuttamisesta, keskustelusta, erimielisyyksien ratkaisemisesta ja yhdessä toimimisesta.
- **Yhteiskunta hyötyy.** Yhteiskunnalle on eduksi, että vastuuta kantavia, toimintakykyisiä ja osaavia jäseniä on mahdollisimman paljon. Yhteiskunta, jossa kukaan ei koe olevansa ulkopuolinen, on myös turvallisempi kuin sellainen, jossa jotkut kanavoivat syrjään joutumistaan ja pahaa oloaan yhteiskuntavastaisella toiminnalla.
- **Lapsi voi hyvin.** Lapsi kokee kuuluvansa joukkoon, eikä yksinäisyys, ystävyysuhteiden puute tai syrjään jäämisen kokemus pääse vahingoittamaan lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä.
- **Palvelut parantuvat.** Käyttäjien näkökulma tuo ratkaisevan tärkeää tietoa palveluiden kehittäjille. Osallisuuden ansiosta palvelut vastaavat paremmin lasten ja nuorten tarpeisiin. Lasten tulee voida nostaa itse tärkeiksi kokemiaan asioita esiin siksikin, että aikuiset eivät pysty niitä heidän puolestaan keksimään, vaikka haluaisivatkin.
- **Yhteisöt vahvistuvat.** Yhteisöt kehittyvät kykeneviksi ratkaisemaan ongelmia, tukemaan jäseniä ja rakentamaan tulevaisuuttaan.
- **Demokratia vahvistuu.** Demokratian edellytys on motivoitunut, osaava ja osallistuva väestö. Demokratia ei synny eikä pysy yllä itsestään, vaan siihen kasvetaan ja kasvatetaan sukupolvi sukupolvelta. Lapsi tai nuori ei vielä saa äänestää, mutta sitä suuremmalla syyllä aikuisten on vahvistettava lapsen osallisuustaitoja ja uskoa vaikutusmahdollisuuksiinsa. Näin hänestä kasvaa demokratian osaaja ja toimija, joka aikuisena osaa ja haluaa käyttää kaikkia valtuuksiaan ja oikeuksiaan täysimääräisesti ja kantaa myös niihin liittyvän vastuun.
- **Oikeudet vahvistuvat.** Osallisuus liittyy muihin lapsen oikeuksiin. Se tukee lapsen kehitystä, lisää yhdenvertaisuutta ja on irrottamaton osa lapsen edun ensisijaista harkintaa.
- **Yhteiskunta kuuluu kaikille.** Olemme kaikki yhtä tärkeitä. Demokratiassa rakennamme hyvää yhteiskuntaa itsellemme ja tuleville sukupolville.

KYSYMYKSIÄ:

Miten osallisuuden edistäminen liittyy syrjäytymisen ehkäisemiseen?

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 3

Mitä laki sanoo lapsen osallisuudesta?

Lapsen osallisuudesta säädetään useissa laeissa. Osallisuuden edistäminen kuuluu myös niille kunnan viranhaltijoille ja työntekijöille, jotka eivät suoraan kohtaa lapsia ja nuoria työssään.

Osallisuutta säädetään useissa laeissa

YK:n **lapsen oikeuksien sopimus** toteaa, että

lapsella on oltava oikeus ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa

ja hänen mielipiteensä on otettava huomioon ikä- ja kehitystason mukaisesti. Sopimus on Suomea sitova. Lisäksi lapsen osallisuutta määrittävät muun muassa **perustuslaki, perusopetuslaki, nuorisolaki, lastensuojelulaki ja varhaiskasvatuslaki**. **Kuntalaki** velvoittaa kuntaa perustamaan nuorisovaltuuston ja huolehtimaan sen toimintaedellytyksistä

Myös useat muut lait, kuten esimerkiksi **laki yleisistä kirjastoista** ja **maankäyttö- ja rakennuslaki** velvoittavat kuulemaan kuntalaisia. Näitä kuntalaisia ovat myös lapset.

Osallisuuden edistäminen ei rajoudu vain lasten ja nuorten kanssa suoraan toimiviin. Osallisuuden edistämisen velvoitteet koskettavat kunnassa myös niitä, jotka eivät suoraan kohtaa lapsia työtehtävässään.

Lue tarkemmin osallisuutta määrittävästä lainsäädännöstä

Suomen perustuslain mukaan *lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.*

Kuntalaki velvoittaa kuntaa perustamaan nuorisovaltuuston ja huolehtimaan sen toimintaedellytyksistä: *Nuorisovaltuustolle on annettava mahdollisuus vaikuttaa kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun, toteuttamiseen ja seurantaan asioissa, joilla on merkitystä kunnan asukkaiden hyvinvointiin, terveyteen, opiskeluun, elinympäristöön, asumiseen tai liikkumiseen sekä muissakin asioissa, joiden nuorisovaltuusto arvioi olevan lasten ja nuorten kannalta merkittäviä. Nuorisovaltuusto tulee ottaa mukaan lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen kehittämiseen kunnassa.*

Nuorisolaki velvoittaa kuntaa kuulemaan nuoria kaikissa heitä koskevissa asioissa. Nuorisolaissa nuoriksi luetaan kaikki alle 29-vuotiaat.

Perusopetuslaissa kuvataan *jokaisen oppilaan oikeutta osallistua. Koulun kehittämiseen osallistuva, oppilaista muodostuva elin oppilaskunta on lakisääteinen. Sen tehtävänä on edistää oppilaiden yhteistoimintaa, vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista sekä kehittää oppilaiden ja opetuksen järjestäjän välistä yhteistyötä.*

Lain mukaan kaikilla oppilailla tulee olla mahdollisuus *osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista. Oppilaille tulee järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäännön valmisteluun.*

Opetussuunnitelman mukaan osallisuus on koko koulutyön perusta. *Huolehditaan siitä, että oppilaat saavat kokemuksia yhteistyöstä ja demokraattisesta toiminnasta omassa opetusryhmässä, koulussa ja sen lähiympäristössä sekä erilaisissa verkostoissa. Oppilaiden osallistuminen oman koulutyönsä ja ryhmänsä toiminnan suunnitteluun on luonteva tapa vahvistaa osallisuutta.*

Varhaiskasvatustalaki takaa osallisuuden lapsille, vanhemmille ja muille huoltajille. *Laissa tarkoitetun varhaiskasvatuksen tavoitteena on 9) varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Heille on annettava mahdollisuus osallistua toiminnan eri tasoilla, suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. - - Lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla.*

Lastensuojelulaki säätää lapsen osallisuudesta silloin, kun hänen elämäntilanteensa edellyttää lastensuojelun toimia. *Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin.*

TEEMAN LUKU: 4

Kunta varmistaa lasten osallisuuden useilla tavoilla

Lapsen kuulemiseen tarvitaan turvallinen ympäristö ja kannustava tunnelma. Osallisuuden perusta on kunnioitus ja kaikkien arvostaminen.

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan

Lapsella on lain mukaan oikeus tulla kuulluksi, kun viranomainen käsittelee ja tekee päätöksiä lasta itseään koskevassa asiassa.

Lapsen näkökulmaa on kuultava huolellisesti, ja sitä on harkittava asianmukaisesti päätöksenteossa. Lapsen edun mukainen ratkaisu ei ole aina sama kuin lapsen oma käsitys tai mielipide.

Kun päätös poikkeaa lapsen näkemyksestä, se on pystyttävä perustelemaan lapselle erityisen hyvin.

Lasta on kuultava hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti turvallisuutta ja luottamusta luovassa tunnelmassa ja ympäristössä. Ikä- ja kehitystason mukaan ei tarkoita sitä, ettei esimerkiksi alle 12-vuotiaita lapsia tulisi kuulla. Jos lapsi haluaa ilmaista näkemyksensä edustajan välityksellä, edustajan velvollisuus on kertoa lapsen näkemykset tarkasti.

Osallisuuteen tarvitaan suotuista ympäristö

Tutkijoiden mukaan lasten ja nuorten osallisuuteen vaikuttavat paitsi aikuisten asenteet ja teot, myös käytännön asiat, kuten ympäristö ja toiminnan tapa.

- **Paikka.** Missä kohtaamista tavoitellaan? Pääsevätkö tänne kaikki halukkaat? Tarvitaanko kuljetusta? Onko paikka esteetön? Olisiko tapaaminen parempi järjestää verkossa?
- **Suojelu.** Kokevatko kaikki tilanteen turvalliseksi? Ketkä kaikki? Kuka ehkä ei?
- **Valtasuhteet.** Miten rakennetaan kaikkia kunnioittava ilmapiiri? Miten varmistetaan, että ketään ei syrjitä millään perusteella? Osaavatko aikuiset toimia tilanteessa fiksusti?
- **Eri näkökulmat.** Miten varmistetaan, että eri näkökulmat pääsevät esiin? Kuinka kuullaan kannustavasti myös niitä, jotka esittävät poikkeuksellisia kantoja tai ovat erittäin kriittisiä?
- **Menetelmien soveltuvuus.** Pitääkö lapsen vaikuttamaan päästäkseen osata puhua kuin aikuiset? Onko puhe ainoa keino? Voiko itseään ilmaista esimerkiksi taiteen avulla?
- **Tiedonsaanti.** Saako lapsi tietoa tavalla, jonka hän ymmärtää ja joka innostaa häntä osallistumaan? Ilman tietoa ei voi olla osallinen.
- **Prosessi.** Miten lapset ja nuoret otetaan mukaan kaikissa vaiheissa? Kysytäänkö ryhmiltä vai yksilöiltä? Mitä kieltä/kieliä puhutaan? Miten asiat kirjataan ja hyödynnetään?
- **Tavoitteet.** Onko tavoite selvillä sekä lapsille että aikuisille? Jos ei, mitä voidaan tehdä?

Lasten osallisuus tuottaa parempia palveluita

Useimmat suomalaiset kuntapäättäjät ja kuntien viranhaltijat ja työntekijät haluavat vilpittömästi lasten parasta. Harva, jos kukaan, haluaa tietoisesti toimia lapsia vastaan. Silti lapset on yhteiskuntaelämässä helppo sivuuttaa tai unohtaa. Ajattelempa, että lapset eivät vielä osaa ottaa kantaa monimutkaisiin asioihin. Arvelemme, että me aikuiset tiedämme kuitenkin paremmin, mikä lapsille on hyväksi. Oletamme, että heidän omien näkemystensä selvittäminen on liian hankalaa, aikaa vievää, kallista tai asian edistämisen kannalta toissijaista.

Todellisuudessa lapset ovat oman arkensa parhaita asiantuntijoita.

Kun heidät otetaan mukaan kunnan palveluiden ja toiminnan kehittämiseen, kaikki hyötyvät: palveluista tulee laadukkaampia, ja ne vastaavat paremmin tarkoitustaan ja käyttäjiensä tarpeita. Näin ei pystytetä kiipeilytelineitä, joihin yksikään alle 12-vuotias ei yllä kiipeämään.

Kaikki alkaa toimintakulttuurista ja tahtotilasta: lapset ja nuoret ovat tärkeitä.

Yhteisessä kehitystyössä kannattaa olla ennakkoluuloton ja rohkea. Ideana ei ole se, että lasten ja nuorten tarpeet vain sovitetaan tai lisätään olemassa oleviin toimintamalleihin. Myös itse toimintamallit – mitä tehdään, miksi, miten, kenen hyväksi ja kenen kanssa – kannattaa luoda nuorten käyttäjien kanssa yhdessä. Yhdessä kehittäminen on lisäksi usein innostavaa ja hauskaa. Se sisältää mahdollisuuksia molemminpuoliseen oppimiseen ja oivaltamiseen. Lasten mielikuvitus ja kyky katsoa asioita laatikon ulkopuolelta luo usein aivan uudenlaisia mahdollisuuksia kehittämiselle.

Kypärä ei mahdu kaappiin

Kouluun hankittiin lukolliset lokerot oppilaiden käyttöön. Monet oppilaat halusivat säilyttää lokeroissa mopokypäriä, mutta kypärät eivät mahtuneetkaan uusiin lokeroihin, koska oviaukko on muutaman sentin liian kapea. Nyt moni lokero on vajaakäytössä ja kypärien säilytysongelma edelleen ratkaisematta.

Jälkiviisaus on helppoa, mutta: nuoret olisi kannattanut ottaa suunnitteluun mukaan alusta alkaen, jolloin tällainen tilanne olisi vältetty. Kysymykseksi olisi riittänyt "Millaisia tavaroita aiot lokerossasi säilyttää?"

KYSYMYS:

Työkaverisi sanoo, ettei alle 12-vuotiaita lapsia kannata kuulla kirjaston uudistusta suunniteltaessa. Miten vastaat hänelle?

Osallisuuden tukemiseen on monta tapaa

Kunnissa on monia tapoja tukea osallisuutta. Lasten parlamentit, keskustelutilaisuudet, kokemusasiantuntijoiden käyttö sekä lautakuntien aloite-, puhe- ja läsnäolo-oikeudet ovat hyviä välineitä. Niiden rinnalle voi kehittää vielä paljon muitakin.

Viranhaltijana, työntekijänä tai päättäjänä edistät osallisuutta esimerkiksi näin:

- **Tiedottaminen ja koulutus.** Ilman tietoa ei voi olla osallinen. Lasten on saatava tietoa siitä, mihin ja miten he voivat osallistua. Tiedon on oltava lapselle ymmärrettävässä muodossa, ja tiedottamisen täytyy tapahtua sellaisella tavalla, joka saavuttaa lapset. Aikuisten tehtävä on opastaa ja rohkaista. Kuulemisten tuloksista on tiedotettava lapsille ja nuorille siinä missä muillekin kuntalaisille. Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että tieto kerrotaan ymmärrettävästi ja on kaikkien saavutettavissa.

- **Suunnitelmallisuus.** Osallisuustoimintoja tulisi koordinoida yli toimialojen välisten rajojen, ja toiminnan pitäisi olla järjestelmällistä. Kertaluonteinen kuulemistapahtuma silloin tällöin ei vielä pitkälle vie. Esimerkiksi osallisuus- tai vuorovaikutussuunnitelma on hyvä väline rakentaa osallisuutta pitkäjänteisesti.
- **Poikkihallinnollisuus.** Osallisuutta on kehitettävä lasten ja nuorten jokapäiväisissä kasvuympäristöissä, kuten varhaiskasvatuksessa, koulussa, nuorisotyössä ja harrastuksissa. Näiden on myös työskenneltävä keskenään. Osallisuutta rakennetaan myös sellaisissa kunnan toiminnoissa, jotka koskettavat lapsia *välillisesti*. Tällaisia ovat vaikkapa yhdyskuntasuunnittelu, kulttuuripalvelut tai päihdehuolto.
- **Ikä- ja kehitystason mukaiset keinot.** Osallisuudella ei ole alaikärajaa. Jo pienillä lapsilla on oikeus osallistua. Jokaisessa kunnassa on lasten kehityksen asiantuntijoita, joilta myös muut toimialat voivat pyytää neuvoa.
- **Esteiden poistaminen.** Yhtä jännittää, toinen ei koe osaavansa, kolmas tarvitsee vielä kannustusta, neljäs asuu kaukana, viidennellä on näkövamma ja kuudes puhuu paremmin muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia. Lapsiystävällisessä kunnassa osallisuuden esteitä tunnistetaan ja niitä puretaan aktiivisesti.
- **Yksilön tunnistaminen.** Suomalaiselle osallisuustyölle on tyypillistä lähteä työskentelemään ryhmien kanssa. Yhtä tärkeää on varmistaa, että kunta tukee yksittäisen lapsen osallisuutta häntä koskevissa päätöksissä.
- **Arviointi.** Vain lapset itse voivat sanoa, miten homma heidän kannaltaan meni. Muista kysyä ja kerätä palautetta.
- **Lapsinäkökulma osallisuuden lähtökohdaksi.** Vain lapset itse voivat sanoa, missä he haluavat olla osallisia ja mikä on heille tärkeää. Jokainen lapsi on myös erilainen, toinen haluaa osallistua lapsiparlamentin kautta ja toiselle on tärkeää, että tulee kuulluksi ja nähdyksi arjen tilanteissa esimerkiksi koulussa. On syytä vahvistaa toimintakulttuuria, missä lasten aloitteita tunnistetaan siellä, missä lapset ovat ja kaikkien niiden aikuisten keskuudessa, jotka lapsia kohtaavat. Lapsen aloite voi olla "pieni" ja nopeasti toteutettava (kuten toive uudesta lautapelistä kerhotiloihin) tai "iso", joka vaatii pidemmän kehittämisprosessin (kuten koko kerhotilojen suunnitteleminen uudestaan tai koko kunnan leikki- ja pelipaikkojen lapsiystävällisyys).

MUISTILISTA

Yläkoululaisella olisi paljon sanottavaa

- koulun alkamisajasta. Onko sen oikeasti pakko alkaa aina kahdeksalta?
- ruoasta. Voisiko kunta kasvattaa budjettia niin, että vaikutus tuntuisi lautasella?
- polkupyörien säilytyksestä. Jos teline siirrettäisiin koulun takaa näkyvämpään paikkaan, pyörävarkauksia olisi vähemmän.
- sisustuksesta. Voisiko koulussa olla enemmän kuin yksi pehmustettu tuoli käytävällä? Vanhat sohvat kelpaisivat hyvin.
- ala-aulasta. Siihen mahtuisi pingispöytä.
- terveydenhoitajan vastaanotosta. Voisiko odotustilassa olla lasioven sijaan umpinainen ovi niin, että kaikki eivät näkisi, kuka kulloinkin on menossa terkkarille?

- nuorille tehtävistä kyselyistä. Miksi kukaan kysyy mitään paperilla, kun kaikki nuoret ovat koko ajan verkossa? Sama koskee live-kuulemistilaisuuksia: miksi mennä jonnekin, kun voi olla läsnä netinkin kautta?

KYSYMYS:

Miten varmistat, että lapsilla on riittävä ymmärrys päätettävistä asioista?

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 5

Erillaisia lapsia palvelevat erillaiset mallit

Osallisuus on niin hiljaisten kuin sanavalmiiden, vieraskielisten kuin suomea puhuvien ja vammaisten sekä vammattomien lasten oikeus. Osallisuuden tulee olla inklusiivista eli erilaiset lapset ja nuoret tarvitsevat osallisuutensa toteuttamiseen erilaisia malleja.

Sama ei käy kaikille - osallisuus on esteiden raivaamista ja räätälöityä tukea

Osallisuus ei kuulu vain reippaille, ulospäinsuuntautuneille ja sanavalmiille lapsille ja nuorille. Se kuuluu yhtä lailla ujoille, hiljaisille ja vetäytyville. Osallisuus kuuluu myös heille, jotka eivät pysty ilmaisemaan itseään esimerkiksi puhuen tai kirjoittaen tai suomen kielellä.

Lapset ja lapsiryhmät ovat keskenään monenkirjavia. Alle 18-vuotiaiden ryhmään kuuluvat yhtä lailla vauva tai taapero kuin aikuisuutta lähestyvä 17-vuotias. Lapset elävät hyvin erilaisissa todellisuuksissa: köyhyys, sairaudet ja perheiden ongelmat vaikuttavat lapsiin. Myös yksinäisyys tuottaa haavoittuvuutta.

Esteitä joudutaan aina raivaamaan, jotta jokaisen osallisuus voisi toteutua.

Syrjintä kahlitsee ja lamauttaa

- Jo syrjinnän pelko kahlitsee. Nuori ei uskalla tulla mukaan, jos hän pelkää toisten ennakkoluuloja. Hän ei tohdi olla aktiivinen ja näkyvä. Nuorisobarometrin (2014) mukaan enemmistö kaikista nuorista kokee tullessa jossain elämänsä vaiheessa syrjityksi.
- Talousongelmat syrjäyttävät. Rahanpuute voi estää osallistumasta toisten nuorten tekemisiin.
- Syrjäinen asuinpaikka voi estää osallisuutta. Nuori voi jäädä paitsi esimerkiksi harrastuksista ja kaveripiireistä.
- Osallistumiseen tarvitaan riittävästi itsetuntoa, tietoa ja vuorovaikutustaitoja. Hyvät kokemukset rohkaisevat, huonot voivat lamauttaa ja estää yrittämästä uudelleen.

Kunnan tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että myös haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeus osallisuuteen toteutuu. Valmiita, kaikille soveltuvia ja joka tilanteessa käyttökelpoisia malleja ei ole. Kunnan tulee varmistaa esimerkiksi vammaisten, toimintarajoitteisten, pitkäaikaissairaiden, vähemmistöihin kuuluvien ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten osallisuus oikeuksien toteutuminen.

Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että

- Otetaan huomioon, että yksi kuulemisen tapa ei tavoita kaikkia. Näkemysten keräämiseen on tarjolla lukuisia menetelmiä. Hanki niistä tietoa! Eri menetelmien avulla voidaan kuulla myös lapsia, jotka eivät pysty vastaamaan kyselyihin, osaa kieltä tai tuota puhetta.
- Pienten lasten ja vieraskielisten kuulemisessa voit käyttää vammaisten henkilöiden tarpeisiin kehitettyjä apuvälineitä
- Lapselle ja nuorelle tärkeiden ihmissuhteiden kehittymistä ja säilymistä tuetaan erityisesti silloin, kun lapsi tai nuori on sijoitettu syntymäkodin ulkopuolelle.
- Julkisten tilojen ja julkisen liikenteen suunnittelussa kysytään näkemyksiä erityisesti liikuntarajoitteisilta lapsilta ja nuorilta.
- Kun haetaan ehdokkaita edustuksellisiin osallisuusrakenteisiin, kuten nuorisovaltuustoon, oppilaskuntien hallituksiin tai lapsiparlamentteihin, rohkaistaan mukaan erilaisista taustoista tulevia nuoria ja kaikkien sukupuolien edustajia. Pidetään huolta, että esimerkiksi eri kielillä tai tavoilla kommunikoivilla lapsilla on todellinen mahdollisuus osallistua edustuksellisesti. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että heille järjestetään tilanteesta riippuen esimerkiksi tulkki tai tukihenkilö oppilaskunnan kokouksiin.
- Kunnan osallisuus- tai vuorovaikutussuunnitelmissa otetaan erityisesti huomioon haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret.

- Yksinäisyydestä on vaikeaa ponnistaa osallisuuteen – varsinkin, jos sitä joutuu yrittämään yksin. Kunnan toimijat pyrkivät tunnistamaan yksinäisyyden ja etsimään siitä ulospääsyä yhdessä lapsen tai nuoren kanssa.
- Mennään lasten luo. Tavoitamme silloin sellaisia lapsia, jotka eivät välttämättä tule järjestettyihin tilanteisiin tai tilaisuuksiin. Aikuiset voivat mennä lasten luo tapaamaan esimerkiksi koululuokkia tai päiväkotiryhmiä. Lapsia voi mennä tapaamaan myös heille itselleen tyypillisiin vapaa-ajanviettopaikkoihin.

KYSYMYS:

Mistä löydän lapsia ja nuoria kuultaviksi?

1. Päiväkodista, koulusta, ammattioppilaitoksesta?
2. Seuroista, kerhoista, yhdistyksistä?
3. Ostarilta, kauppakeskuksesta, asemalta, nuorisotalolta?
4. Netistä: Instasta, Snapchatista, Tiktokista?

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 6

Miten tunnistaa merkityksellinen ja oikea osallisuus?

Lapset ja nuoret eivät ole tilaisuuksien koristeita eivätkä aikuisten toiminnan kohteita, vaan aktiivisia toimijoita ja oman elämänsä vaikuttajia. Näennäisosallisuus ei hyödytä ketään.

Lapset tulee mieltää aktiivisiksi toimijoiksi

Osallisuus edellyttää aikuisten vallan jakamista lapsille. Lapset eivät tämän jälkeen enää ole passiivisia kohteita, vaan aktiivisia toimijoita: he tietävät, osaavat ja voivat vaikuttaa elämäänsä.

Lasten ja nuorten osallisuuden toteuttaminen vaatii aikuisilta ajatustyötä ja toimia. Roger Hartin osallisuuden tikasmalli kuvaa erilaisia tapoja ottaa lapset mukaan ja antaa heille todellista vaikutusvaltaa. Portaikon alaosassa voi olla mukana aikuisten hyvää tahtoa, mutta lasten merkityksellinen osallisuus ei siellä vielä toteudu.

Näennäisosallisuutta

- **Manipulaatio.** Lapset otetaan mukaan johonkin ilman että he ymmärtävät, mistä on kyse. Heille ei ole annettu tarpeeksi tietoa, eivätkä aikuiset tosiasiaa ole kiinnostuneita heidän näkemyksistään.
- **Lapset koristeena.** Lapset ovat mukana prosessissa, mutta ilman todellista roolia tai vaikuttamisen mahdollisuutta. He tietävät, mistä on kyse, mutta heidän tehtävänsä on olla läsnä vain, jotta aikuisilla olisi hyvä mieli.
- **Lapset osallistuvat, mutta vain näennäisesti** Lapset näyttävät osallisilta, vaikka eivät tosiasiaa ole. Esimerkki tällaisesta on lasten kutsuminen paneelikeskusteluun, johon valmistautumisessa heitä ei ole

tuettu eikä heille juuri anneta puheaikaa. Heidän on sopeuduttava aikuisten toimintatapoihin, vaikka näin toimittaessa he eivät tosiasiaassa tule kuulluiksi.

Merkityksellistä osallisuutta:

- Lapsia informoidaan
- Lapsilta kysytään neuvoa
- Aikuiset tekevät päätökset vasta lapsia kuultuaan
- Lapset ovat aloitteellisia ja johtavat toimintaa
- Lapset tekevät päätökset aikuisten tuella

Miten näennäisosallistuminen vältetään?

Osallisuuden prosessi:

1. **Varmista**, että lapset ymmärtävät, mistä itse asiassa on kyse.
2. **Kerro**, kuka on kutsunut heidät mukaan ja miksi.
3. **Selvitä** heille, mikä on heidän tehtävänsä ja mitä heiltä odotetaan. Sitoudu siihen, että heitä todella kuunnellaan.
4. Tämän tehtyäsi **kysy**, ketkä haluavat osallistua, ja ota mukaan kaikki vapaaehtoiset. Jos joku ei halua, älä pakota äläkä maanittele.
5. **Tiedota prosessin etenemisestä** ja näkemysten huomioimisesta kaikille mukana olleille.

Kokouksien koristeista aidoiksi vaikuttajiksi

Kunnassa päätettiin pyytää nuorisovaltuuston edustajia mukaan kunnan lautakuntien kokouksiin. Aluksi lautakuntien jäsenet pitivät nuorten osallistumista kokouksiin vain hauskana lisänä: Onpa mukavaa tavata nuoria, sehän piristää kokouksen tunnelmaa kummasti! Ja kylläpä nämä nuoret ovatkin fiksuja ja kivoja!

Ajan kanssa aikuiset vähitellen huomasivat, että nuoret tuovat keskusteluun aivan oikeaa lisäarvoa: havaintoja, tietoja ja ideoita. Kunta sai käyttöönsä nuorten tiedot ja ymmärryksen sekä paljon näkökulmia, joita ei ehkä muuten olisi huomattu ajatella.

Osallisuudella ei ole ikärajaa

Rovaniemen varhaiskasvatuksessa toteutettiin demokratiapilotti. Pilotin tarkoituksena oli tutustuttaa varhaiskasvatusikäisiä lapsia demokratian käsitteeseen ja siihen liittyviin teemoihin, kuten asioista neuvottelemiseen ja äänestämiseen. Pilotti toteutettiin kahdessa päiväkodissa.

Pilotin aikana päiväkodeissa pohdittiin yhdessä esimerkiksi toiminnan sääntöjä: mitä pihalla voi tehdä ja mitä ei saa tehdä. Säännöt piirrettiin, jotta kaikki ymmärtäisivät ne. Päiväkodeissa esimerkiksi päätettiin yhdessä lasten kanssa, mitä uusia leluja tilataan. Työntekijät sanoittivat demokratiaan liittyviä asioita lapsille entistä tietoisemmin. Lisäksi pidettiin päiväkotiparlamentteja.

Demokratiapilotti aloitettiin henkilökunnan yhteisellä työskentelyllä, jossa pohdittiin, mitä osallistavia keinoja ja vuorovaikutuksellisia menetelmiä varhaiskasvatuksessa jo käytetään. Lapsille tehtiin pilottivuoden aikana kaksi haastattelua (tammikuussa ja toukokuussa). Haastattelujen tarkoituksena oli seurata kehittymistä osallisuuden ja demokratiakasvatuksen näkökulmasta. Haastatteluista kävi ilmi, että toisella haastattelukerralla lapset ovat oppineet jo paljon vaikuttamisesta ja demokratiasta. Pilotin lopuksi pidettiin lopputilaisuus, jossa työntekijöitä haastateltiin ja jaettiin kokemuksia kaikille varhaiskasvatusyksiköille. He kertoivat, että lasten ymmärrys osallisuudesta olivat pilotin ansiosta muuttuneet monipuolisemmiksi.

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242